

บทที่ ๓

หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรม การทำบุญบั้งไฟ ของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

การดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันด้วยความรักใคร่ปรองดองร่วมกันสร้างสรรค์สามัคคี มี
คุณธรรมต่อกัน และยึดมั่นในพระพุทธศาสนาเป็นเวลาอันยาวนานถือว่าวัดเป็นศูนย์กลางใน
การร่วมกันทำกิจกรรมอันสำคัญในท้องถิ่น เป็นแหล่งอารยธรรมที่สามารถยกระดับจิต
ยกระดับคุณภาพชีวิตของมวลชนชาวอีสานเป็นเวลาอันช้านานมาแล้ว

ในพิธีกรรมการทำบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างนี้ นอกจากจะได้รับความ
สนุกสนานรื่นเริงแล้ว ยังมีหลักพุทธธรรมที่แฝงอยู่ในประเพณีอันดีงามนี้อีกด้วย ซึ่งมี
รายละเอียด ดังนี้

๓.๑ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในความเชื่อและพิธีกรรมการทำบุญบั้งไฟ

จากการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องในประเพณีบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง
พบว่าในการจัดประเพณีบุญบั้งไฟ นอกจากชาวบ้านจะได้รับความสนุกสนานแล้ว ยัง
สอดแทรกไปด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาซึ่งชาวบ้านได้สืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้ง
โบราณกาล เพื่อเป็นคติเตือนใจไม่ให้ชนรุ่นหลังได้หลงลืมชาติกำเนิดของตนเอง หลักธรรมที่
ปรากฏ ผู้วิจัยจะได้อธิบายดังต่อไปนี้

๓.๑.๑ หลักศรัทธาความเชื่อ

หลักศรัทธาและความเชื่อเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพราะ
หลักศรัทธาเป็นเครื่องชักนำให้เดินหน้าต่อไป และเมื่อใช้ศรัทธาในทางที่ถูกต้องก็เป็นการ
เริ่มต้นที่ดี ทำให้ก้าวไปสู่ความมุ่งหมายด้วยความตั้งใจและได้ผลรวดเร็วขึ้น

ศรัทธาหรือความเชื่อนี้จะมี ๒ ประเภท ศรัทธาประเภทที่ ๑ เป็นศรัทธาแบบปิด
กั้นปัญญา ใช้วิธีปลูกเร้าหรือแม่แต่บังคับให้เชื่อ และพอเชื่อแล้วก็ต้องมอบความไว้วางใจให้
สิ้นเชิง ห้ามถาม ห้ามสงสัย คอยรอทำตามอย่างเดียว ศรัทธาประเภทนี้ไม่ทำให้มีการสืบค้น
ทางปัญญาต่อไป ในศาสนาต่างๆ จะเน้นแบบนี้ศรัทธาประเภทที่ ๒ เป็นศรัทธาแบบลือ นำสู่
ปัญญา คือความเชื่อนั้นเป็นตัวชักนำให้สนใจ เริ่มต้นศึกษาสืบค้น สิ่งทั้งหลายในโลกนี้มี

มากมาย เมื่อยังไม่มีจุดเริ่มต้นว่าจะสนใจเรื่องใด แต่เมื่อเกิดศรัทธาต่อบุคคลหรือเรื่องราว หลักการใด ศรัทธานั้นก็จะป็นปัจจัยที่ทำให้มีจุดเริ่มต้น ศรัทธาทำให้มีความสนใจและเข้าไปหา โดยเฉพาะศรัทธาในคนก็เพื่อจะชักนำให้เข้าไปชักถามเขา การที่ศรัทธาในพระก็เพื่อจะเข้าไปหาและชักถามท่าน เพื่อให้เกิดความรู้ และเข้าใจความจริงยิ่งขึ้นไป^๑

ศรัทธา คือ ความเชื่อ ซึ่งทำให้นุญย์มีความหวังในการดำรงชีวิตในอนาคต และสัมปรายภพด้วย ถือนุญย์มีศรัทธาเป็นเครื่องกำหนดวิถีชีวิต และมีความผูกพันอยู่กับลัทธิ และศาสนาเป็นสำคัญ นุญย์มีความเชื่อในสิ่งต่าง ๆ พร้อมไปกับความเชื่อในเรื่องของศีลธรรมด้วย^๒

งานบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง ก็เป็นประเพณีที่เกิดมาจากความเชื่อ ศรัทธาที่สืบทอดกันมายาวนาน เป็นความเชื่อที่เกี่ยวกับดำรงชีวิต การประกอบอาชีพเพราะ โดยส่วนใหญ่แล้วจะมีอาชีพทำนา พอเข้าเดือน ๖ จะเข้าสู่ฤดูทำนา ก็จะเริ่มเข้าสู่หน้าฝนแล้วก็จะมีการบูชาเทพยดาตามเชื่อการจุดบั้งไฟนั้นก็เป็นการบูชาแถนซึ่งเป็นเทวดาบนสวรรค์ ได้ตกตามฤดูกาล เพื่อที่จะทำให้ชาวนานั้นปลูกข้าวและชาวอีสานเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการทำดินปืนมาแต่โบราณ จนกระทั่งสามารถนำดินปืนมาบรรจุในกระบอกไม้ไผ่ลำยาวๆ ลำสายนวนออกมาจุดให้บั้งไฟพุ่งทะยานขึ้นไปบนท้องฟ้าได้

งานบุญบั้งไฟเดือน ๖ ของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างนี้ เป็นงานประเพณีอันสนุกสนาน มีการเชิญนำขบวนแห่บั้งไฟ ประทัดบั้งไฟ ทั้งรูปร่างลักษณะและการตกแต่ง ตลอดจนการจุดว่าบั้งไฟของคุ้มศรัทธาหรือวัดไหนขึ้นสูงสุด^๓

สำหรับประวัติความเป็นมาของบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง มีต้นเหตุเป็นมาในแง่ต่างๆ ดังนี้

ประเพณีพุทธมีการฉลอง และทำบูชาในวันวิสาขบูชา คือกลางเดือน ๖ ในการบูชาอาจจะมีการทำไฟในแบบต่างๆ ทั้งไฟน้ำมัน ไฟธูปเทียน และดินประสิวด้วยในงานบุญ

^๑ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๑.

^๒ พระมหาปรม โอภาโส (ทองคำ), “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวไทยในปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑.

^๓ สรุปความจากบทสัมภาษณ์ นายคำมูล คดอินทร์, พรหมณ์พิธีกรรม บ้านหนองเขื่อนช้าง, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕, นายหนู ขาลเกตุ, มรรคนายกวัดบ้านหินลาด, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕, และนายกิจ วงศ์ละคร, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๗ ตำบลท่าสองคอน, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

บั้งไฟปรากฏว่า มีการรักษาศีล การให้ทาน การบวชนาค และนิมนต์พระเทศน์อันสงสับั้งไฟด้วย^๔

นอกจากนี้ยังมีความความเชื่อด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ ฆราวาสธรรม ๔, สังคหวัตถุ ๔, บุญกิริยาวัตถุ ๓ และหลักอิทธิบาท ๔ ซึ่งหลักธรรมเหล่านี้ เกิดขึ้นหรือเป็นผลที่เกิดจากการทำบุญบั้งไฟ ชาวบ้านบางคนอาจจะไม่รู้ว่าเป็นหลักธรรม เช่น บางคนให้ตั้งหน้าตั้งตาทำงาน มีความชอบในการทำบั้งไฟ มีความอดทนที่จะทำบั้งไฟให้สำเร็จ แต่สิ่งเหล่านี้เองที่เป็นหลักธรรมที่ปรากฏในการทำบั้งไฟ^๕

ความเชื่อพื้นบ้านของชาวบ้านในท้องถิ่นเองเชื่อว่า มีโลกมนุษย์ โลกเทวดา และโลกบาดาล มนุษย์อยู่ภายใต้อิทธิพลเทวดา บางครั้งยังมีการถือเทวดาว่าเป็นบรรพบุรุษอยู่ด้วยซ้ำ การรำผีฟ้าก็เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงออกทางด้านการนับถือเทวดา เทวดาเรียกว่า “ແຄນ” เมื่อถือว่าແຄນ ก็คือว่า ผน ฟัน ลม แคล เป็นอิทธิพลของແຄນด้วย หากทำให้ແຄนโปรดปรานมนุษย์ก็จะมีความสุข ดังนั้นจึงมีพิธีบูชาແຄน หรือ ถวายແຄนต่อมาการจัดบั้งไฟก็อาจจะเป็นวิธีหนึ่ง ที่แสดงความเคารพหรือส่งสัญญาณความรักดีไปยังແຄน หรือบูชาແຄน มีชาวบ้านภาคอีสานส่วนมากเชื่อว่าการจุดบั้งไฟเป็นการขอฝนจากพญาແຄນ และมีนิทานปรัมปรา เรื่องที่เกี่ยวข้องอยู่ทั่วไป^๖

ความเชื่อและความศรัทธาของชาวบ้านหนองเจื่อนช้าง มีความเชื่อแบบดั้งเดิมฝังแน่นอยู่ คือเชื่อในปู่ตาซึ่งเป็นเทวดารักษาหมู่บ้าน ก่อนจะทำอะไรจะต้องมีการบอกกล่าวปู่ตาเสียก่อน การทำบุญบั้งไฟก็เช่นเดียว จะต้องมีการจุดบั้งไฟเพื่อบูชาปู่ตาเสียก่อน เพราะถ้ามิได้บอกกล่าวการจัดงานก็จะเป็นไปด้วยความไม่เรียบร้อย แต่ถ้ามีการบอกกล่าวการจัดงานก็จะไม่คิดขัดอะไร^๗

^๔ สัมภาษณ์ พระครูรัตนศีลวิสุทธิ, เจ้าอาวาสวัดบ้านหินลาด, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^๕ สัมภาษณ์ พระครูศรีปริยัติโสภิต, เจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^๖ สัมภาษณ์ พระครูผาสุกสารธรรม (ที), เจ้าอาวาสวัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕, และพระครูสารกิจประยุต (กาบ ฐานทศโต), เจ้าคณะตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕,

^๗ สัมภาษณ์ นายถม ขานหมัก, กำนันตำบลท่าสองคอน, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕, นายอุทิศ สืบกงแสง, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๒๐ ตำบลท่าสองคอน, นายศิริ คำมูล, มรรคนายกวัดกุญชรวนาราม, คุณชายดี ทิหม่วย, ผู้เฒ่าประจำหมู่บ้าน, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕, และสัมภาษณ์ นายอริย์ จำปาปี, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๓ ตำบลท่าสองคอน, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

จากบทสัมภาษณ์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่าความเชื่อและความศรัทธาของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างนั้น เป็นคติความเชื่อทางสังคมของอีสานทั่วไปที่วิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ เนื่องจากชาวบ้านต้องทำการกสิกรรมเลี้ยงชีพเป็นส่วนใหญ่ จึงต้องการน้ำจากธรรมชาติเพื่อเพาะปลูกพืชผลของตนเองจึงได้มีความเชื่อสืบต่อกันมาว่า เทพเจ้าที่ประทานน้ำให้แก่มนุษย์คือ “ແຂນ” บุญบั้งไฟ เป็นความเชื่อของคนอีสานในการขอฝนสืบต่อมา จากเรื่องพญาคันคาก ผู้รับชนะพญาແຂນและขอให้ແຂนบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล พญาແຂนจึงบอกให้พญาคันคาก ว่าต้องการฝนเมื่อใด ให้ส่งสัญญาณไปบอกด้วยการจุดบั้งไฟขึ้นฟ้าไป พญาແຂนก็จะส่งฝนลงมาให้ เมื่อถึงฤดูทำนาที่จะขอฝนมาทำนา ก็ส่งสัญญาณบอกແຂน ด้วยการจุดบั้งไฟการจุดบั้งไฟจะทำกันในเดือนหก และจะทำหลังจากที่ทำพิธีเลี้ยงบ้านไปแล้วนอกจากนี้ยังมีความเชื่อด้านหลักกรรมทางพระพุทธศาสนา คือ ฃรราวาสธรรม ๔, สังคหวัตถุ ๔, บุญกิริยาวัตถุ ๓ และหลักอิทธิบาท ๔

๓.๑.๒ หลักกรรมทางพระพุทธศาสนา

หลักกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในประเพณีบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง เป็นหลักกรรมที่สอดแทรกอยู่ในปรากฏการณ์ของแต่ละกิจกรรม ที่ผู้วิจัยได้นำมาอธิบายให้เห็นชัดเจนมากขึ้น ซึ่งในแต่ละกิจกรรมนั้นชาวบ้านทำกันอยู่เป็นประจำอยู่แล้วจึงเกิดความคุ้นเคย และบางทีก็ไม่ได้ทราบว่าหลักกรรมเหล่านั้นคืออะไร ทราบแต่ว่าเป็นบุญ ทำแล้วได้บุญ ผู้วิจัยจึงได้ทำการสัมภาษณ์ท่านผู้รู้ นักปราชญ์ และนำหลักกรรมมาอธิบายซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๓.๑.๒.๑ ฃรราวาสธรรม ๔

หลักฃรราวาสธรรมนี้แสดงให้เห็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่ดีที่สมบูรณแบบที่สังคมต้องการ^๔

พุทธทาสภิกขุได้ให้ความหมายของฃรราวาสธรรม ออกเป็น ๒ ประการ คือ ประการแรกเป็นธรรมธรรมดาที่จะต้องประพฤติปฏิบัติ ประการที่ ๒ เป็นธรรมที่ใช้เป็นหลักในการที่จะนำไปสู่การปฏิบัติธรรมข้ออื่นๆ ให้สำเร็จ^๕

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : เอสอาร์พริ้นติ้งแมสโปรดักส์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๓.

^๕ พุทธทาสภิกขุ, ฃรราวาสธรรม, (กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๓), หน้า ๕๕.

ชัยวัฒน์ อัดพัฒนได้กล่าวว่าเป็นธรรมสำหรับฆราวาสปฏิบัติฆราวาส คือผู้ครองเรือน ชีวิตของผู้ครองเรือนต้องมีการสมาคม การสมาคมกับคนอื่นต้องมีความจริงใจต่อเขา ต้องรู้จักข่มจิตของตน เมื่อประสบเหตุการณ์ไม่ดี ต้องมีความอดทนเพื่อต่อสู้กับชีวิต และในบางครั้งต้องพิจารณาสมบัติของตนเมื่อเห็นคนอื่นเดือนร้อนฆราวาส คือ

๑. สัจจะ หมายถึงมีความจริงใจต่อคนอื่น

๒. ทมะ หมายถึงมีนิสัยข่มความรู้สึกรู้สึกของตน

๓. ขันติ หมายถึงมีความอดทน

๔. จาคะ หมายถึงบริจาคสิ่งของของตนเพื่อประโยชน์คนอื่น^{๑๐}

สำหรับหลักฆราวาสธรรม ๔^{๑๑} ที่ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างนำมาปรับใช้ในประเพณีบุญบั้งไฟ ได้แก่

๑. สัจจะ หมายถึง ความจริง ซื่อสัตย์ จริงใจ พุคจริง ทำจริง คือเมื่อทุกคนได้ตกลงกันเป็นเบื้องต้นว่าใครมีหน้าที่ทำอะไร ทุกคนก็จะทำตามนั้นถือว่าเป็นทำตามสัจจะที่ตนได้ให้ไว้ในที่ประชุม ใครได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่อะไรก็จะทำสิ่งนั้นให้สำเร็จ เพราะทุกคนมีการรักษาสัจจะ

๒. ทมะ หมายถึง การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดคตินิสัย แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา คือ เมื่อมีการทำงานร่วมกันก็ย่อมจะมีการกระทบกระทั่งกันบ้างเป็นเรื่องธรรมดา แต่เพื่อทำให้งานบุญบั้งไฟได้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ทุกคนก็ต้องมีการข่มจิตข่มใจเอาไว้ไม่ให้มีการทะเลาะกันเกิดขึ้น

๓. ขันติ หมายถึง ความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย คือ เมื่อทุกคนได้รับมอบหน้าที่ในที่ประชุมแล้วก็ต้องมีความอดทนที่จะทำงานนั้นๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เช่น ต้องอดทนในการฝึกซ้อมรำเพื่อให้ขบวนแห่ออกมาสวยงามอดทนในการทำบั้งไฟแต่ละบั้งเพื่อให้ได้ขนาดและให้จุดขึ้นฟ้าได้

๔. จาคะ หมายถึง ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบาย และผลประโยชน์ส่วนตนได้ใจกว้าง พร้อมทั้งจะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็นและความต้องการของคนอื่น

^{๑๐} ชัยวัฒน์ อัดพัฒนและทวี ผลสมภพ, หลักพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร :มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๕), หน้า ๕๘-๕๙

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๕.

พร้อมที่จะร่วมมือช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว คือทุกคนในหมู่บ้านพร้อมใจกันบริจาคทรัพย์เพื่อให้งานบุญบั้งไฟออกมาดีที่สุด บริจาคสิ่งของวัสดุอุปกรณ์เพื่อเตรียมต้อนรับแขกผู้มาเยือน เสียสละเวลาไม่ไปทำไร่นา เพื่อมาทำงานส่วนรวม

ชาวตำบลสองคอนได้ใช้หลักมรอาวธรรม ๔ มาใช้ในประเพณีบุญบั้งไฟคือ ๑. การที่ชาวได้ทำหน้าที่ของตนตามที่ได้รับมอบหมาย นั่นก็คือการทำตามสัจจะ ๒. ในการทำงานแต่ละหน้าที่นั้นการยอมมีกระทบกระทั่งกับเพื่อนร่วมงานนั้นก็เป็ธรรมชาติแต่ทุกคนก็ข่มใจเอาไว้ไม่ให้โกรธกันเพื่องานจะได้สำเร็จลุล่วง ๓. ในการทำงานแต่ละหน้าที่ทุกคนก็ต้องใช้ความอดทนงานจึงสำเร็จออกมาได้ เช่นการทำบั้งไฟต้องใช้ความอดทนสูงมาก และ๔. ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างยังได้สละทรัพย์ส่วนตัว และสละแรงกายแรงใจเพื่อช่วยให้งานบุญบั้งไฟสำเร็จไปด้วยดี นอกจากนี้แล้วพระครูผาสุกสารธรรม (ที) และพระครูรัตนศีลวิสุทธิ ยังมีความคิดเห็นเช่นเดียวกันอีกด้วย^{๑๒}

หลักมรอาวธรรม ๔ ที่เกิดขึ้นโดยมากแล้วชาวบ้านจะไม่ทราบความหมาย แต่ชาวบ้านจะได้รับหลักมรอาวธรรม ๔ นี้โดยอัตโนมัติที่ได้มีการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟ^{๑๓}

ในหลักมรอาวธรรมทั้ง ๔ นี้ข้อที่ใช้มากที่สุดในการทำงานในประเพณีบุญบั้งไฟก็คือหลักทมะ และหลักขันติ เพราะต้องใช้ระงับอารมณ์ตนเอง และบังคับตนเอง^{๑๔}

จากหลักมรอาวธรรม ๔ ข้างต้นนั้นสรุปได้ว่าในประเพณีบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างนั้น ทำให้ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างได้พบกับหลักพุทธธรรมข้อนี้ คือ

๑. สัจจะ หมายถึงความจริง ซื่อสัตย์ จริงใจ พุดจริง ทำจริง

ในการทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายในงานบุญบั้งไฟนั้น จากการประชุมมอบหมายงานให้ทำหน้าที่ต่างๆ นั้นทุกคนที่รับปากก็จะทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด

^{๑๒} สรุปความจากการสัมภาษณ์ พระครูสารกิจประยุต (กาบ ฐานทดโต), เจ้าคณะตำบลท่าสองคอน อ.เมือง จังหวัดมหาสารคาม, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕, พระครูผาสุกสารธรรม (ที), เจ้าอาวาสวัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕, และพระครูรัตนศีลวิสุทธิ, เจ้าอาวาสวัดบ้านหินลาด, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๑๓} สัมภาษณ์ นายคำมูล คดอินทร์, พรหมณัพธิกรรม บ้านหนองเขื่อนช้าง, และนายอุทิศ สืบกงแสง, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๒๐ ตำบลท่าสองคอน, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๑๔} สัมภาษณ์ นายถม ขานหมัก, กำนันตำบลท่าสองคอน, และนายหนู ขาลเกตุ, มรรคนายกวัดบ้านหินลาด, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕.

๒.ทมะ หมายถึงการฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัด คัดนิสัย แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา

ในงานบุญบั้งไฟนั้นย่อมมีหลายฝ่ายที่ต้องประสานงานกัน มีการทำงานร่วมกัน ยกตัวอย่างเช่นการตกแต่งบั้งไฟนั้น เมื่องานออกมาไม่สวยก็ย่อมมีคนตำหนิบ้าง แต่ทุกคนก็น้อมรับด้วยความยินดี เพื่อจะนำมาปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น

๓.ขันติหมายถึงความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย

ในงานประเพณีบุญบั้งไฟทุกคนมีความตั้งใจในการทำหน้าที่ของแต่ละฝ่ายให้ออกมาดีที่สุด เพื่อความสมบูรณ์ของการจัดงาน เพื่อเป็นหน้าตาของหมู่บ้านทุกคนทำงานด้วยความขยันและตั้งใจ

๔.จาคะ หมายถึงความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบาย และผลประโยชน์ส่วนตนได้ใจกว้าง พร้อมทั้งจะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็นและความต้องการของคนอื่น พร้อมทั้งจะร่วมมือช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่^{๑๕}

การเสียสละในงานบุญบั้งไฟครั้งนี้คือชาวบ้านทุกคนจะเสียสละเวลา คือไม่ไปทำไร่ทำนา เสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเพื่อต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง เพื่อหน้าตาของหมู่บ้านนั่นเอง

๓.๑.๒.๒ สังกหัตถ์ ๔

สังกหัตถ์ หมายถึง เรื่องสงเคราะห์กัน, คุณเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของผู้อื่นไว้ได้, หลักการสงเคราะห์ คือ ช่วยเหลือกันยึดเหนี่ยวใจกันไว้ และเป็นเครื่องเกาะกุมประสานโลกคือสังคมแห่งหมู่สัตว์ไว้ ดุจสลักเกาะยึดรถที่กำลังแล่นไปให้คงเป็นรถและวิ่งแล่นไปได้ มี ๔ อย่าง คือ ๑. ทาน (การให้) ๒. ปิยวาจา (วาจาเป็นที่รัก) ๓. อัตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) ๔. สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ)^{๑๖}

^{๑๕} สัมภาษณ์ พระครูศรีปริยัติโสภิต, เจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๑๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๐/๒๕๕.

สังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ซึ่งการอยู่ร่วมกันในสังคมหรือในหมู่คณะจำเป็นต้องมีสิ่งที่จะมายึดเหนี่ยวจิตใจและประสานหมู่คณะไว้ให้เกิดความสามัคคีและเพื่อให้อยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข ได้แก่ หลักสังคหวัตถุ ๔ ดังต่อไปนี้

๑. ทาน คือ การให้ปันสิ่งของตนแก่ผู้อื่นที่ควรให้ คือการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละแบ่งปันเฉลี่ยให้ ไม่ใช่ให้จนร่ำรวยหรือให้จนหมดเนื้อหมดตัว แต่เป็นการแบ่งปันให้เพื่อแสดงอหิชาศัยไมตรี ผู้ให้ไม่จำเป็นต้องร่ำรวยหรือมีฐานะดีกว่าผู้รับเสมอไป และยังรวมถึงการช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ทุนหรือทรัพย์สินสิ่งของตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ

๒. ปิยวาจา พูดอย่างรักกันคือกล่าวคำสุภาพไพเราะน่าฟังชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์มีเหตุผลเป็นหลักฐานชักจูงในทางที่ดีงามหรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจให้กำลังใจรู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดีสมานสามัคคีเกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓. อัตถจริยา การทำประโยชน์คือช่วยเหลือด้วยแรงกายและชวนชวยช่วยเหลือกิจการต่างๆบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ทั้งช่วยแก้ไขปัญหาลและช่วยปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น ในด้านคุณธรรมจริยธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี

๔. สมานัตตตา วางตนเสมอต้นเสมอปลายให้ความเสมอภาคปฏิบัติสม่ำเสมอต่อบุคคลทั่วไปไม่เอาเปรียบบุคคลที่ด้อยกว่า และเสมอในสุขทุกข์คือร่วมสุขร่วมทุกข์ร่วมรับรู้ร่วมแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน^{๑๑}

สังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักแห่งการให้เพื่ออนุเคราะห์หมายถึง การให้เกื้อหนุนโอบอ้อมอารีด้วยเมตตา และการให้อุดหนุนเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันด้วยความกรุณา คนที่มีทรัพย์คิดช่วยเหลือคนอื่นให้ตั้งตัวได้ ย่อมเป็นกำลังสำคัญของคนในหมู่บ้านเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งและเพื่อเป็นกำลังที่สำคัญของประเทศชาติ ดังนั้น การให้เกื้อหนุน โอบอ้อมอารีกันด้วยเมตตา และการให้อุดหนุนเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันด้วยความกรุณาจึงถือว่าให้เพื่ออนุเคราะห์^{๑๒}

ในประเพณีบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง ได้นำหลักสังคหวัตถุ ๔ มาปรับใช้คือใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้ที่มาเยือนในงานบุญบั้งไฟ ใช้ผูกไมตรี เอื้อเฟื้อ

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓-๑๔.

^{๑๒} สุจิตรา วัฒนรัตน์, **ศาสนาเปรียบเทียบ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕.

เกื้อกูล หรือเป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน มีอยู่ ๔ ประการ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้วิจัย ได้ให้ท่านผู้รู้กล่าวในหัวข้อที่แต่ละท่านถนัด และผู้วิจัยก็นำมาสรุป ดังนี้

ข้อคิดเรื่อง ทานในพิธีกรรมบุญบั้งไฟ คือ เป็นการแบ่งปัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การเสียสละ แบ่งปัน ช่วยสงเคราะห์ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยาเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้ไม่เป็นคนเห็นแก่ตัว โดยคำนึงอยู่เสมอว่า ทรัพย์สินของที่เราหามาได้ มิใช่สิ่งจริงยั่งยืน เมื่อเราสิ้นชีวิตไปแล้วก็ไม่สามารถจะนำติดตัวเอาไปได้ และชาวบ้านหนองเขื่อนช้างจะมีการทำบุญถวายทานแด่พระภิกษุสามเณร มีการบริจาคเงินเพื่องานประเพณีบุญบั้งไฟครั้งนี้มีการนำข้าวปลาอาหารมาต้อนรับแขกที่มาเยือนโดยไม่คิดเป็นมูลค่า แต่คิดว่าเป็นการทำบุญให้ทานกับแขกผู้มาเยือน^{๑๙}

ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำสุภาพ ที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ แนะนำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล ชักจูงในทางที่ดีงาม แสดงความเห็นอกเห็นใจ เป็นกำลังใจให้ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจอันดี สนิทสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เหมาะสมสำหรับกาลเทศะ ซึ่งชาวบ้านหนองเขื่อนช้างจะพูดจาด้วยถ้อยคำสุภาพ ที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจกับแขกผู้มาเยือนในงานบุญบั้งไฟ เพราะถือว่าเป็นหน้าตาของหมู่บ้าน^{๒๐}

อัตถจริยา คือ ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างจะทำการสงเคราะห์ทุกชนิดหรือการประพฤติในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นให้ความช่วยเหลือด้วยแรงกายและขวนขวายกิจการต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์รวมทั้งช่วยเหลือแก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรมในประเพณีบุญบั้งไฟ^{๒๑}

ทำการสงเคราะห์แขกผู้มาเยี่ยมเยือน ด้วยการต้อนรับด้วยข้าวปลาอาหารอันประณีต และให้ความช่วยเหลือให้ที่พักเหน้อย^{๒๒}

^{๑๙} สัมภาษณ์พระครูมหาสุกसारธรรม (ที), เจ้าอาวาสวัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕, นายศิริ คำมูล, มรรคนายกวัดบุญชรวนาราม, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕, นายกิจ วงศ์ริละคร, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๗ ตำบลท่าสองคอน, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๒๐} สัมภาษณ์ นายถม ขานหมัก, กำนันตำบลท่าสองคอน, นายอุทิศ สืบทองแสง, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๒๐ ตำบลท่าสองคอน, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕, และคุณชายดี ทิหม่วย, ผู้เฒ่าประจำหมู่บ้าน, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๒๑} สัมภาษณ์ นายคำมูล กตอินทร์, พราหมณ์พิธีกรรม บ้านหนองเขื่อนช้าง, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๒๒} สัมภาษณ์ นายสังคม อักแสง, นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าสอง, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕.

สมานัตตา คือ ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างจะปฏิบัติด้วยความสม่ำเสมอ มีความประพฤติเสมอด้านเสมอปลาย ให้ความเสมอภาคปฏิบัติสม่ำเสมอแก่ผู้ร่วมงานบุญบั้งไฟ ไม่เอาเปรียบ ร่วมทุกข์ร่วมสุข ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหาร่วมกันกับเพื่อนร่วมงาน เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อชาวบ้านหนองเขื่อนช้างเอง และคุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้ชาวบ้านเป็นคนมีจิตใจหนักแน่นไม่โลเล รวมทั้งยังเป็นการสร้างความนิยมน และเป็นที่ยอมรับไว้วางใจให้แก่ผู้อื่นอีกด้วย^{๒๓}

จากบทสัมภาษณ์ข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า จากหลักธรรมสังคหวัตถุ ๔ ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างก็ได้นำมาปรับใช้ในงานบุญบั้งไฟ คือ

๑. ทาน ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างมีการบริจาคเงินเพื่องานประเพณีบุญบั้งไฟครั้งนี้ มีการนำข้าวปลาอาหารมาต้อนรับแขกที่มาเยือนโดยไม่คิดเป็นมูลค่า แต่คิดว่าเป็นการทำบุญให้ทานกับแขกผู้มาเยือน

การที่ชาวบ้านนำสิ่งของมาบริจาคคนละเล็กคนละน้อย เช่น ใครมีผักก็แบ่งมาบริจาค ใครมีมะพร้าวก็มาบริจาคเพื่อทำอาหารต้อนรับแขกนั้นก็เป็นการเสียสละทรัพย์ส่วนตัวเพื่อส่วนรวม^{๒๔}

๒. ปิยวาจา คือ ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างจะพูดจาด้วยถ้อยคำสุภาพ ที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจกับแขกผู้มาเยือนในงานบุญบั้งไฟ เพราะถือว่าเป็นหน้าตาของหมู่บ้าน

๓. อตถจริยา คือ การสงเคราะห์ทุกชนิด ชาวบ้านจะช่วยเหลือเกื้อกูลคือมีการบริจาควัตถุสิ่งของให้ความอนุเคราะห์กับแขกผู้มาเยือน

๔. สมานัตตา คือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างจะต้อนรับแขกทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน เมื่อใครมาเยือนในงานบุญนี้ จะได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี ได้รับประทานข้าวปลาอาหารอย่างอื้อนําสําร่าย

^{๒๓} สัมภาษณ์ พระครูสารกิจประยุต (กาบ ฐานทศโต), เจ้าคณะตำบลท่าสองคอน อ.เมือง จังหวัดมหาสารคาม, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕, นายอริย์ จำปาปี, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๓ ตำบลท่าสองคอน, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕, และนายหนู ขาลเกตุ, มรรคนายกวัดบ้านหินลาด, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๒๔} สัมภาษณ์ พระครูศรีปริยัติโสภิต, เจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕.

๓.๑.๒.๓ บุญกิริยาวัตถุ ๓

ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างมีความเชื่อเรื่องการทำบุญบั้งไฟ มีความเชื่อในเรื่องการทำบุญตามประเพณีฮีตสิบสองของชาวอีสานโดยทั่วไป และมีความเชื่อเรื่องของบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ การบำเพ็ญทาน ศีล และภาวนา^{๒๕} จึงทำให้หลักพุทธธรรม ปรากฏขึ้นประเพณีบุญบั้งไฟ อันเป็นประเพณีอันดีงามของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างซึ่งสืบสานกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ

ในประเพณีบุญบั้งไฟ ถึงแม้จะเป็นประเพณีที่เป็นความเชื่อเรื่องของเทวดา แต่ก็ได้มีหลักของบุญกิริยาวัตถุ ๓ เข้ามาสอดแทรกเพราะชาวบ้านหนองเขื่อนช้างได้มีการทำทาน คือมีการทำบุญถวายภัตตาการพระภิกษุสามเณรในงานวันจัดงาน และจัดหาข้าวปลาอาหารไว้ต้อนรับแขกผู้มาเยือนด้วยความยินดี ซึ่งก็ถือว่าเป็นทานชนิดหนึ่ง และชาวบ้านก็มีการรักษาศีล ๕ เป็นพื้นฐานอยู่แล้วจึงทำให้การจัดงานเป็นไปด้วยความราบรื่น และในเรื่องของภาวนา หรือสมาธินั้นเกิดขึ้นจากกระบวนการทำงานคือการทำบั้งไฟ การเอ้บั้งไฟ หรือแม้แต่การฟ้อนรำก็ล้วนแล้วแต่ใช้หลักของสมาธิเข้าเกี่ยวข้องด้วยทั้งสิ้น^{๒๖}

ทาน ศีล และภาวนา ในประเพณีบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง คือ

๑) ทานมัย คือ การให้ทานแบ่งปันผู้อื่นด้วยสิ่งของไม่ว่าจะให้ใครก็เป็นบุญ (ทานมัย) การให้เป็นการช่วยขัดเกลาความเห็นแก่ตัว ความคับแค้น ความตระหนี่ถี่เหนียว และความยึดถือในวัตถุ สิ่งของที่แบ่งปันออกไปก็เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น^{๒๗} ซึ่งในประเพณีบุญบั้งไฟชาวบ้านหนองเขื่อนช้างก็จะนำข้าวปลาอาหารมาต้อนรับแขกผู้มาเยือนด้วยความเต็มใจ ซึ่งก็ถือว่าเป็นการให้ทานเช่นกัน

ทาน เป็นหลักธรรมเบื้องต้นในพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกันและกันไว้ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่ทาน เพราะจัดเป็นการทำบุญอย่างหนึ่งในบุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่างคือ บุญสำเร็จด้วยการให้ บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล และบุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา การทำบุญทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นหนทางในการปฏิบัติตนเพื่อจะเข้าสู่เป้าหมายตามเจตนาของผู้กระทำนั้นๆ^{๒๘}

^{๒๕} บุญศิริ. (ไทย) ๒๕/๒๓๘/๒๓๐.

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระครูรัตนศีลวิสุทธ์, เจ้าอาวาสวัดบ้านหินลาด, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๒๗} ศ.ย. ๑/๒๑๒.

^{๒๘} สัมภาษณ์ พระครูสารกิจประยุต (กาบ ฐานทศโต), เจ้าคณะตำบลท่าสองคอน อ.เมือง จังหวัดมหาสารคาม, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕.

ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างเชื่อในเรื่องของการให้ทานในพระพุทธศาสนา ซึ่งในประเพณีบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างนั้น จะมีการถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสามเณรในวันโสมและวันบุญ ทั้งภัตตาหารเช้า และเพล ซึ่งชาวบ้านจะตื่นแต่เช้าเพื่อทำอาหารคาวหวานมาที่วัด ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าการให้ทานในวันนี้จะได้บุญมาก เช่นเดียวกับประเพณีอื่นๆ ใน ๑๒ เดือน^{๒๙}

ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างเชื่อว่าการให้ทานในประเพณีบุญบั้งไฟนั้น ได้บุญมากเช่นกัน และนอกจากจะให้ทานในด้านวัตถุสิ่งของแล้ว ยังได้ให้ธรรมทาน คือได้ให้ข้อคิดดีๆ หรือปรัชญาในการใช้ชีวิตที่ชาวบ้านสอดแทรกเข้าไปในขบวนแห่อีกด้วยซึ่งก็ถือว่าเป็นทานเช่นกัน^{๓๐}

เมื่อชาวบ้านหนองเขื่อนช้างจะมีการทำบุญบั้งไฟ ชาวบ้านจะช่วยกันบริจาคทรัพย์สิน หรือสิ่งของที่พอจะช่วยให้การจัดงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย อีกทั้งยังอุทิศแรงกายแรงใจเพื่อให้การจัดงานออกมาดีที่สุดในสิ่งที่เหล่านี้อีกคือทานที่ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างได้ทำในงานบุญบั้งไฟ ส่วนศีลนั้นชาวบ้านก็รักษาศีล ๕ ดิอยู่แล้ว และภาวนาหรือสมาธินั้นก็ไ้จากการการทำงานต่างๆ นั้นเอง เพราะในการทำงานก็ต้องมีสมาธิงานจึงจะสำเร็จและออกมาดีได้^{๓๑}

ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างจะช่วยกันบริจาคเงิน และอุปกรณ์ต่างๆ เพื่อมาช่วยกันในงานบุญบั้งไฟ เพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี นอกจากเงินและอุปกรณ์ต่างๆ แล้วยังมีข้าวสารอาหารแห้ง เครื่องปรุง เพื่อนำมาประกอบอาหารไว้เลี้ยงรับแขก และถวายพระในช่วงเช้า และเพล^{๓๒}

^{๒๙} สัมภาษณ์ พระครูรัตนศีลวิสุทธิ, เจ้าอาวาสวัดบ้านหินลาด, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๓๐} สัมภาษณ์ พระครูผาสุกสารธรรม (ที), เจ้าอาวาสวัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๓๑} สัมภาษณ์ พระครูสารกิจประยุต (กาบ ฐานทศโต). เจ้าคณะตำบลท่าสองคอน อ.เมือง จังหวัดมหาสารคาม. ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๓๒} สัมภาษณ์ นายคำมูล คตอินทร์, พราหมณ์พิธีกรรม บ้านหนองเขื่อนช้าง, นายอุทิศ สืบกงแสง, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๒๐ ตำบลท่าสองคอน, นายสังคม อักแสง, นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าสอง, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕, นายถม ขานหมัก, กำนันตำบลท่าสองคอน, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕, นายอารีย์ จำปาลี, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๑ ตำบลท่าสองคอน, นายกิจ วงศ์ริละคร, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๗ ตำบลท่าสองคอน, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕, และสัมภาษณ์ นายหนู ขาลเกตุ, มรรคนายกวัดบ้านหินลาด, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕.

๒) **ศีลมัย** การรักษาศีลจักเป็นบุญเป็นการฝึกฝนที่จะลด ละ เลิกความชั่วไม่ไปเบียดเบียนใครมุ่งที่จะทำความดีเพื่อแผ้วแผ่ผู้อื่นเป็นการหล่อเลี้ยงบ่มเพาะให้เกิดความดีงาม และพัฒนาคุณภาพชีวิตไม่ให้ตกต่ำซึ่งคำว่า “ศีล” มีสาระสำคัญอยู่ที่เจตนาหรือความประสงค์ที่จะเว้นซึ่งเรียกว่า วิริยะ คือ (การเว้นจากทุจริต, การเว้นจากกรรมชั่ว) ซึ่งชาวบ้านหนองเขื่อนช้างได้ทำการรักษาศีล ๕ เป็นปกติตามหลักของพุทธศาสนิกชนที่ได้อยู่แล้ว และมีการรักษาศีลอุโบสถในวันพระอย่างสม่ำเสมอได้ขาด

ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างโดยมากมีการรักษาศีล ๕ ตามหลักของพุทธศาสนิกชนอยู่แล้ว และจะมีการรักษาศีลอุโบสถในวันพระ และในประเพณีการทำบุญบั้งไฟนี้ชาวบ้านก็ได้มีการรักษาศีลกันอยู่แล้ว

จากบทสัมภาษณ์พบว่า ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างมีความเข้าใจเรื่องศีลและการรักษาศีล ดังนี้

“ศีล” แปลว่า “ปกติ” คือสิ่งหรือกติกาที่บุคคลจะต้องระวังรักษาตามเพศและฐานะ ศีลนั้นมีหลายระดับ คือ ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ และ ศีล ๒๒๗ และในบรรดาศีลชนิดเดียวกันก็ยังจัดแยกออกเป็นระดับธรรมดา มัชฌิมศีล (ศีลระดับกลาง) และอริศีล (ศีลอย่างสูง ศีลอย่างอุกฤษฏ์)^{๓๓}

อานิสงส์ของการรักษาศีล ๕ กล่าวคือ

๑. **ผู้ที่รักษาศีลข้อ ๑ ด้วยการไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต** ด้วยเศษของบุญที่รักษาศีลข้อนี้เมื่อน้อมนำมาเกิดเป็นมนุษย์ก็จะทำให้มีพลานามัยแข็งแรง ปราศจากโรคภัย ไม่ไข้โรค อายุยืนยาว ไม่มีศัตรูเบียดเบียนให้ต้องบาดเจ็บ ไม่มีอุบัติเหตุต่างๆที่จะทำให้บาดเจ็บหรือสิ้นอายุเสียก่อนวัยอันสมควร

๒. **ผู้ที่รักษาศีลข้อ ๒ ด้วยการไม่ถือเอาทรัพย์ของผู้อื่นที่เจ้าของมิได้เต็มใจให้** ด้วยเศษของบุญที่นำมาเกิดเป็นมนุษย์ย่อมทำให้ได้เกิดในตระกูลที่ร่ำรวย การทำมาหาเลี้ยงชีพในภายหน้ามักจะประสบช่องทางที่ดี ทำมาค้าขึ้นและมีทรัพย์ ทรัพย์สมบัติไม่วิบัติหายนะไปด้วยภัยต่างๆ เช่น อัคคีภัย วาตภัย โจรภัย ฯลฯ

^{๓๓} พระราชวรมนี (ประยูรค์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลคำศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖.

๓. ผู้ที่รักษาศิลข้อ ๓ ด้วยการไม่ล่วงประเวณีในคูครอง หรือคนในปกครองของผู้อื่น ด้วยเศษของบุญที่รักษาศิลข้อนี้ เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะประสบโชคดีในความรัก มักได้พบรักแท้ที่จริงจังและจริงใจ ไม่ต้องอกหัก อกโรย และอกเคาะ ครั้นเมื่อมีบุตรธิดา ก็ว่านอนสอนง่าย ไม่ดื้อด้น ไม่ถูกผู้อื่นหลอกลวงหลอคร้าอนาจารไปทำให้เสียหาย บุตรธิดาย่อมเป็นอภิชาตบุตร ซึ่งจะนำเกียรติยศชื่อเสียงมาสู่วงศ์ตระกูล

๔. ผู้ที่รักษาศิลข้อ ๔ ด้วยการไม่กล่าวมุสา ด้วยเศษของบุญที่รักษาศิลข้อนี้ เมื่อนำมาเกิดเป็นมนุษย์ จะทำให้เป็นผู้ที่มีชุ่มเสียงไพเราะ พูดจาไม่น่ามีนวลชวนฟัง มีเหตุมีผล ชนิดที่เป็น “พุทธวาจา” มีโวหารปฏิภาณไหวพริบในการเจรจา จะเจรจาความสิ่งใดก็มีผู้เชื่อฟังและเชื่อถือ สามารถว่ากล่าวสั่งสอนบุตรธิดาและศิษย์ให้อยู่ในโอวาทได้ดี

๕. ผู้ที่รักษาศิลข้อ ๕ ด้วยการไม่ดื่มสุราเมรัยเครื่องหมักดองของมีนเมา ด้วยเศษของบุญที่รักษาศิลข้อนี้ เมื่อนำมาเกิดเป็นมนุษย์ ย่อมทำให้เป็นผู้ที่มีสมอง ประสาท ปัญญา ความคิดแจ่มใส จะศึกษาเล่าเรียนสิ่งใดก็แตกฉานและทรงจำได้ง่าย ไม่หลงลืมพันเพื่อนเลอะเลือน ไม่เสียสติวิกลจริต ไม่เป็นโรคสมอง โรคประสาท ไม่ปัญญาทึบมัว ปัญญาอ่อนหรือปัญญานี้ม^{๓๔}

การรักษาศิลให้บริสุทธิ์อย่างที่เข้าใจก็คือ การครองตนให้อยู่ในเส้นทางชีวิตที่ไม่นำตัวเองไปสู่ความหายนะหรือความฉิบหาย^{๓๕} ที่จริงศีลมีอยู่หลายอย่าง แต่ในที่เข้าใจก็คือศีล ๕ ก็คือ ห้ามฆ่าสัตว์ ห้ามลักทรัพย์ ห้ามดื่มเหล้า ห้ามผิดลูกผิดเมียเขา และห้ามโกหก ถ้าพูดกันตามเหตุตามผลแล้ว การที่ไม่ทำห้าอย่างที่ว่านี้ก็คือการรักษาศิล ซึ่งก็เท่ากับการไม่นำพาชีวิตตัวเองไปสู่ความตกต่ำนั่นเอง^{๓๖} ดังนั้นประเด็นคือไม่จำเป็นต้องรักษาศิลเพราะคิดว่ามันดี แต่ควรรักษาเพราะมันจะไม่ทำให้ชีวิตตกต่ำลงไป มันเป็นเส้นทางการใช้ชีวิตที่ดี^{๓๗}

^{๓๔} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช, *วิธีสร้างบุญบารมี*, (กรุงเทพมหานคร : วัดบวรนิเวศวิหาร, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗ – ๒๒.

^{๓๕} สัมภาษณ์ นายอุทิศ สืบกงแสง, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๒๐ ตำบลท่าสองคอน, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๓๖} สัมภาษณ์ นายถม ขานหมัก, กำนันตำบลท่าสองคอน, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๓๗} สัมภาษณ์ นายหนู ขาลเกตุ, มรรคนายกวัดบ้านหินลาด, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕, นายอริย์ จำปาปี, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๓ ตำบลท่าสองคอน, และนายกิจ วงศ์ริละคร, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๗ ตำบลท่าสองคอน, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

จากที่ได้ยินได้ฟังมา ตามความเข้าใจของ ข้าพเจ้า คิดแปลว่า “ปกติ” การรักษาศีล ก็คือการทำตัวให้เป็นปกติ เช่นการดื่มสุราทำให้ร่างกายไม่ปกติทำให้ปวดหัว อาเจียน ต้องทุกข์ทรมาน และอาจขาดสติถึงกับไปทำร้ายผู้อื่น ดังนั้นหากเราเป็นคนรักษาศีลประโยชน์ที่ได้รับก็คือเป็นคนปกติสุขไม่เป็นทุกข์^{๓๘}

ศีล ๕ ของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างก็ปฏิบัติกันคืออยู่พอสมควร จึงทำให้ชาวบ้านอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข ไม่ค่อยมีปัญหาในเรื่องการลักขโมย และการชกต่อยกันเพราะเหตุสุราเท่าใดนัก ก็มีอยู่บ้างแต่ก็ไม่ถือว่ามากส่วนมากแล้วก็มีแต่यरุ่นที่เกรเท่านั้น^{๓๙}

ในวันโกนจนถึงพระชาวบ้านก็จะพากันไปถือศีลอุโบสถที่วัดเพราะเชื่อว่าได้นุญมากกว่าถือศีล ๕^{๔๐}

จากความเชื่อข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่าชาวบ้านหนองเขื่อนช้างเชื่อในเรื่องของการรักษาศีลในพระพุทธศาสนา ซึ่งในประเพณีบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างนั้น ถึงแม้จะเป็นบุญประเพณีที่ให้ความรื่นเริงไม่มีการถืออุโบสถศีล แต่ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างก็มีการรักษาศีล ๕ เป็นพื้นฐานอยู่แล้ว จึงทำให้การจัดการเป็นไปอย่างราบรื่น

๓) ภาวนามัย คือ การฝึกกรรมฐานหรือเจริญภาวนามัยจึงเป็นการกระทำกุศลกรรมชนิดหนึ่ง โดยเฉพาะมโนกรรมต่างจากกรรมทั่วไปตรงที่เป้าหมายการกระทำเป็นไปเพื่อความสิ้นภพชาติสิ้นทุกข์ ไม่ต้องไปเกิดในแหล่งกำเนิดใดอีก เนื่องจากจิตอิงอาศัยอารมณ์จึงเกิดขึ้นได้และธรรมชาติของจิตมีความสัสดายไปตามอารมณ์ของอายนะ ๑๒ และอุปกิเลส ๑๖ ไม่อาจหยุดนิ่งเพื่อการพิจารณาแม้ชั่วครู่ จึงจำเป็นต้องใช้อุบายบางอย่างเพื่อคิดความสัสดายโดยหาสิ่งที่ไม่เป็นโทษให้จิตอิงอยู่อุบายว่านี่คือที่มาของกิจกรรมที่เรียกว่ากรรมฐาน และการภาวนาที่เกิดขึ้นในประเพณีบุญบั้งไฟนี้ ก็มีหลายส่วน เช่น ผู้ทำบั้งไฟก็ต้องมีสมาธิถึงจะประกอบบั้งไฟสำเร็จได้ ผู้ฟ้อนรำก็ต้องมีสมาธิถึงจะฟ้อนรำฟ้อนรำให้สวยงามได้ เป็นต้น^{๔๑}

^{๓๘} สัมภาษณ์ นายศิริ คำมูล, มรรคนายกวัดกุญชรวนาราม, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๓๙} สัมภาษณ์ นายศิริ คำมูล, มรรคนายกวัดกุญชรวนาราม, และนายสังคม อักแสง, นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าสอง, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๔๐} สัมภาษณ์ คุณชายดี ทิหม่วย, ผู้เฒ่าประจำหมู่บ้าน, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๔๑} สัมภาษณ์ พระครูศรีปริยัติโสภิต, เจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕.

การเจริญภาวนานั้น เป็นการสร้างบุญบารมีที่สูงที่สุดและยิ่งใหญ่ที่สุดในพระพุทธศาสนา จัดว่าเป็นแก่นแท้และสูงกว่าฝ่ายศีลมาก^{๔๒}

การทำสมาธิเป็นการสร้างบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่ ลงทุนน้อยที่สุด เพราะไม่ได้เสียเงินเสียทอง ไม่ได้เหนียวยากต้องแบกหามแต่อย่างใด เพียงแต่คอยเพียรระวังรักษาสติ คຸ້ມครองจิตมิให้แผ่ส่ายไปสู่อารมณ์อื่นๆ โดยให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียวเท่านั้น ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างก็ได้ใช้หลักของสมาธิและการเจริญภาวนามาใช้ในการทำงาน กล่าวคือ ในกิจกรรมต่างๆ ก็ต้องมีการใช้สมาธิแทบทั้งสิ้นไม่ว่าจะเป็นการทำบั้งไฟ ถ้าไม่มีสมาธิก็อาจจะเกิดอุบัติเหตุขึ้นได้ เช่น ถ้าผสมดินปืนผิดก็อาจจะทำให้เกิดระเบิดได้ หรือแม้แต่ในการทำตัวบั้งไฟถ้าหากไม่มีสมาธิคำนวณผิดพลาดก็จะทำให้บั้งไฟไม่ขึ้นอย่างนี้ก็เป็นได้ ดังนั้นในประเพณีบุญบั้งไฟในเรื่องหลักของสมาธินั้นเกิดขึ้นจากกระบวนการของการทำงานอยู่แล้วจึงนับได้ว่าชาวบ้านหนองเขื่อนช้างก็ได้รับหลักพุทธธรรมในเรื่องของสมาธิด้วยเช่นกัน^{๔๓}

สมาธิที่เกิดขึ้นจากกระบวนการการทำงาน เพราะในการทำงานประเพณีบุญบั้งไฟต้องใช้สมาธิสูงมาก^{๔๔}

งานที่ใช้สมาธิมากที่สุดในประเพณีบุญบั้งไฟนี้ ก็กระบวนการทำบั้งไฟ เพราะถ้าไม่มีสมาธิก็อาจจะเกิดอันตรายได้ เช่น ดินปืนระเบิด หรือท่อสำหรับบรรจุบั้งไฟแตก เพราะฉะนั้นจะต้องใช้สมาธิในการทำงานสูงที่สุด^{๔๕}

กระบวนการที่ต้องใช้สมาธิมากคือ การเอ้หรือตกแต่งบั้งไฟ เพราะถ้าขาดสมาธิแล้วอาจจะเกิดความไม่สวยงาม ทำให้ลายที่ตกแต่งผิดเพี้ยนไป และในการฟ้อนรำก็เช่นเดียวกันต้องใช้สมาธิมาก เพราะอาจจะทำให้เกิดความไม่พร้อมเพรียงถ้าหากว่าขาดสมาธิ^{๔๖}

^{๔๒} สัมภาษณ์ พระครูสารกิจประยุต (กาบ ฐานทศโต), เจ้าคณะตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๔๓} สัมภาษณ์ พระครูรัตนศีลวิสุทธิ, เจ้าอาวาสวัดบ้านหินลาด, พระครูผาสุกสารธรรม (ที), เจ้าอาวาสวัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕. นายหนู ขาลเกตุ, มรรคนายกวัดบ้านหินลาด, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๔๔} สัมภาษณ์ นายคำมูล คตอินทร์, พราหมณ์พิธีกรรม บ้านหนองเขื่อนช้าง, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๔๕} สัมภาษณ์ นายอริย์ จำปปี, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๑๓ ตำบลท่าสองคอน, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๔๖} สัมภาษณ์ นายกิจ วงศ์ระคร, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๗ ตำบลท่าสองคอน, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

การฟ้อนรำก็ใช้สมาธิเช่นกัน เพราะถ้าไม่มีสมาธิก็จะทำให้แตกแถว ทำรำไม่ถูกต้องทำให้ขบวนเหวี่ยงไม่สวยงาม^{๔๓}

งานทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องใช้สมาธิทั้งหมด เริ่มตั้งแต่มีสมาธิในการฟังการประชุมมอบหมายงานในการทำบุญบั้งไฟ เมื่อได้รับมอบหมายงานแล้วก็ต้องมีสมาธิในการทำงานเพื่อให้งานออกมาดีและสมบูรณ์ให้มากที่สุด เพราะถ้าไม่มีสมาธิในการทำงานก็อาจจะเกิดความเสียหายได้^{๔๔}

จากการสัมภาษณ์ผู้รู้ข้างต้นจะเห็นได้ว่าในกระบวนการทำงานทั้งหมดนั้นล้วนแล้วแต่ใช้หลักของสมาธิเข้ามาเกี่ยวข้องแทบทั้งนั้น เพราะถ้าหากสมาธิในการทำงานแล้วก็จะก่อให้เกิดความเสียหาย อาจจะทำให้งานบุญบั้งไฟเกิดความล่าช้า หรือสิ้นเปลืองโดยใช่เหตุก็ได้

ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างมีการนำหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ มาใช้ในประเพณีบุญบั้งไฟ คือ มีการทำทาน ได้แก่การถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์ และการนำข้าวปลาอาหารต้อนรับแขก มีการรักษาศีล ๕ เป็นปกติอยู่แล้ว และภาวนานั้นก็เกิดขึ้นในขณะที่มีการทำกิจกรรมนั้น เช่น การทำบั้งไฟต้องมีสมาธิถึงจะทำบั้งไฟสำเร็จ เป็นต้น

๓.๑.๒.๔ หลักอิทธิบาท ๔

จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ได้กล่าวถึง อิทธิบาท ในอิทธิบาทสูตร ดังนี้

อิทธิบาท (คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ) ๔

ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้

๑) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรสร้างสรรค์)

^{๔๓} สัมภาษณ์ คุณชายดี ทิหม่วย, ผู้เฒ่าประจำหมู่บ้าน, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๔๔} สัมภาษณ์ นายคำมูล คตอินทร์, พราหมณ์พิธีกรรม บ้านหนองเขื่อนช้าง, นายอุทิศ สืบกงแสง, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๒๐ ตำบลท่าสองคอน, นายสังคม อักแสง, นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าสอง, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕. และสัมภาษณ์ นายถม ขานหมัก, กำนันตำบลท่าสองคอน, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕.

๒) เจริญอริยาบทที่ประกอบด้วยวิริยะสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์)

๓) เจริญอริยาบทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์)

๔) เจริญอริยาบทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมังสาและความเพียรสร้างสรรค์)^{๔๘}

จากอริยาบทสูตร ดังกล่าว มีผู้อธิบายความหมายของ อริยาบท ๔ ไว้อย่างสนใจ ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความหมายของอริยาบท ๔ ไว้ ดังนี้ อริยาบท ๔ หมายถึง ธรรมที่เป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จหรือทางแห่งความสำเร็จมี ๔ ประการคือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ฉันทะคือความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะ คือความเพียรพยายาม จิตตะคือ ความเอาใจใส่ในสิ่งนั้น วิมังสา คือ ความไตร่ตรองสอบสวนพิจารณา หรือหมายความว่าพากเพียรทำ เอาจิตฝึกฝน ใช้ปัญญาสอบสวน นี่เป็นอริยาบท ๔^{๔๙}

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้กล่าวถึงความหมายของอริยาบท ๔ ไว้ ดังนี้ อริยาบท ๔ คือ บทของพระธรรมเช่นว่าจะมีฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ที่เรียกว่าอริยาบทนี้ต้องมีและมีได้โดยไม่รู้สีกตัวคนที่มีการทำงานข่อมทำงานด้วยความพอใจความขยันขันแข็งความเอาใจใส่ใคร่ครวญอยู่เสมอนี้เรียกว่าเรามีอริยาบททั้งสี่ประการนั้นอยู่โดยไม่รู้สีกตัว^{๕๐}

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ได้กล่าวถึงความหมายของหลักอริยาบท ๔ ไว้ ดังนี้ อริยาบท คือ ทางจะไปสู่ความสำเร็จ ๔ ประการ คือ ๑) ฉันทะความพอใจ ๒) วิริยะ ความเพียร ๓) จิตตะ ความเอาใจใส่ ๔) วิมังสา ไตร่ตรองค้นคว้าในสิ่งนั้นๆ ถ้าเรารักสิ่ง

^{๔๘} ที.ป.(ไทย). ๑๑/๓๐๖/๒๓๓๗.

^{๔๙} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต), การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน , พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓.

^{๕๐} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), การงานที่เป็นสุข, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๓๐.

นั่น เอาใจใส่สิ่งนั้น มันก็ก้าวหน้า การคิดการทำก็ก้าวหน้าต่อไปเพราะเรารักสิ่งนั้นถ้าไม่รักมันก็ไปไม่ได้^{๕๒}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึงความหมายของหลักอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้อิทธิบาท ๔ คือ ใช้คุณธรรมนำทางสู่ความสำเร็จที่ตนประสงค์ต้องมีความพึงพอใจมีความเพียรมีสมาธิจึงทำให้เกิดปัญญาและหัวใจของการบริหารเชิงพุทธที่สำคัญที่สุดคือพรหมวิหาร ๔ ต้องมีทั้งเมตตา กรุณา ให้ความช่วยเหลือสั่งสอนผู้น้อยให้เรียนรู้ที่จะอยู่ได้ด้วยตนเองมีมุทิตา ปลอຍให้เขาเติบโตได้ไม่เข้าการแข่งขันและอูเบกขา รู้จักความพอดี ปลอຍวางฝึกจิตใจพอเพียงในสิ่งที่มีที่เป็นนี้คือหลักธรรมประจำใจที่จะช่วยให้เราดำรงชีวิตและบริหารงานได้อย่างที่ประเสริฐและบริสุทธิ์^{๕๓}

บุญมี แทนแก้วและคณะ ได้กล่าวถึงความหมายของอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้หลักอิทธิบาท ๔ หมายถึง ธรรมอันเป็นทางแห่งความสำเร็จปฏิบัติงานได้ผลสำเร็จตามความประสงค์เรียกว่า “อิทธิบาท” มี ๔ อย่าง คือ

๑. ฉันทะ : พอใจในสิ่งนั้น
๒. วิริยะ : เพียรประกอบในสิ่งนั้น
๓. จิตตะ : เอาใจใส่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ
๔. วิมังสา : หมั่นตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น^{๕๔}

จากข้อมูลเชิงวิชาการที่กล่าวข้างต้น ความหมายและความสำคัญของหลักอิทธิบาท ๔ หมายถึง คุณเครื่องที่นำไปสู่ความสำเร็จ คำสอนทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจสำหรับผู้ที่ต้องการความสำเร็จในการทำงาน ประกอบด้วย ฉันทะ คือ ความพอใจ วิริยะ คือ ความพากเพียร จิตตะ คือ ความเอาใจใส่ และวิมังสา คือ การไตร่ตรองโดยใช้ปัญญา

ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างก็มีการใช้หลักอิทธิบาท ๔ ในประเพณีบุญบั้งไฟด้วยเช่นกัน แต่บางทีชาวบ้านก็อาจจะไม่เข้าใจว่าธรรมะที่ตนได้รับนั้นคือหลักอิทธิบาท ๔ เพราะ

^{๕๒} พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), **พจนานุกรมธรรมของท่านปัญญานันทะ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา,ม.ป.ป.), หน้า ๑๕๐.

^{๕๓} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), “ธรรมในใจของนักบริหารไฮโซ”,หนังสือพิมพ์ **ไทยรัฐ**, (ฉบับวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๑).

^{๕๔} บุญมี แทนแก้วและคณะ, **พุทธศาสน์ - ปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๕๔.

ต่างคนต่างก็ตั้งหน้าตั้งตาทำหน้าที่ของตนตามที่ได้มีจิตอาสา แต่ในกิจกรรมที่ได้ทำนั้นเองมีหลักอิทธิบาท ๔ แฝงอยู่^{๕๕} ซึ่งก็คือ

๑) ฉันทะ

ฉันทะ คือ ความชอบในการทำงาน ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างมีจิตอาสาในการทำงานของตน รับอาสาทำงานตั้งแต่วันที่เริ่มมีการประชุมกัน คนที่มีความชอบและความถนัดทางด้านใด ก็จะทำสิ่งนั้น เช่น คนที่ชอบทำบั้งไฟ ก็จะอาสาทำบั้งไฟ ชอบฟ้อนรำก็จะรับอาสาฟ้อนรำนำขบวนแห่ และก็จะปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยความชอบนั้น ตั้งใจทำงานออกมาสมบูรณ์และสวยงามอย่างที่สุด^{๕๖}

ถ้าความชอบในสิ่งที่ตนทำ งานนั้นก็จะออกมาดี และมีความสวยงาม^{๕๗}

งานบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง ชาวบ้านทุกคนมีความชอบในการทำงานของตน สังเกตได้จากเวลาที่ประชุมแบ่งงานกันทำ ทุกคนจะอาสาทำในสิ่งที่มีความชอบและถนัด เพราะจะทำให้งานออกมาดีและสวยงามที่สุด^{๕๘}

๒) วิริยะ

วิริยะ คือหลักความเพียรที่ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างได้นำมาใช้ในประเพณีบุญบั้งไฟ คือพากเพียรในการทำงานให้สำเร็จไปเรื่อยๆ คือเมื่อทุกฝ่ายได้รับมอบหมายในการทำหน้าที่ของตน ต่างก็มีความเพียรต่างหน้าที่ เช่น ฝ่ายทำบั้งไฟ ก็มีความเพียรทำบั้งไฟจนเสร็จ

^{๕๕} สัมภาษณ์ พระครูผาสุภสารธรรม (ที), เจ้าอาวาสวัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๕๖} สัมภาษณ์ นายคำมูล กตอินทร์, พรหมณ์พิธีกรรม บ้านหนองเขื่อนช้าง, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕.
และ นายอริย์ จำปปี, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๓ ตำบลท่าสองคอน, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๕๗} สัมภาษณ์ พระครูศรีปริยัติโสภิต, เจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๕๘} สรุปความจากบทสัมภาษณ์ พระครูสารกิจประยุต (กาบ ฐานทศโต), เจ้าคณะตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, นายถม ขานหมัก, กำนันตำบลท่าสองคอน, นายหนู ขาลเกตุ, มรรคนายกวัดบ้านหินลาด, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕, นายสังคม อักแสง, นายกองค้ำการบริหารส่วนตำบลท่าสอง, นายอุทิศ สืบกงแสง, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๒๐ ตำบลท่าสองคอน, พระครูผาสุภสารธรรม (ที), เจ้าอาวาสวัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม, พระครูรัตนศีลวิสุทธิ์, เจ้าอาวาสวัดบ้านหินลาด, นายกิจ วงศ์ระคร, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๗ ตำบลท่าสองคอน, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕, สัมภาษณ์ นายศิริ คำมูล, มรรคนายกวัดกุญชรวนาราม, และคุณยายดี ทิหม่วย, ผู้เฒ่าประจำหมู่บ้าน, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕.

เพียรมาวัตถุสิ่งของมาประกอบกันเป็นตัวบั้งไฟจนได้บั้งไฟที่สวยงามในการแห่ และการจุดฝ่ายขบวนแห่ก็เพียรฝึกซ้อมการฟ้อนรำเพื่อให้ขบวนแห่ออกมาสวยงาม เป็นต้น^{๕๕}

ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างทุกคนมีความเพียรในการทำงานของตนอยู่แล้ว เพราะถ้าไม่มีความวิริยะหรือความเพียรงานก็จะไม่สำเร็จ^{๖๐}

ความสำเร็จของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างในการทำบุญบั้งไฟ ส่วนหนึ่งก็ต้องมีความวิริยะหรือความเพียรเป็นตัวประกอบ เพราะถ้าไม่มีความเพียรงานก็จะสำเร็จ^{๖๑}

นอกจากนี้แล้วชาวบ้านทุกคนก็มีความเพียรในการจัดรูปแบบของงานบุญบั้งไฟให้แตกต่างออกไปจากทุกๆ และเพียรหาวัสดุอุปกรณ์ที่อยู่ในท้องถิ่นมาจัดขบวนแห่^{๖๒}

หลักของความเพียรในการทำงานในประเพณีบุญบั้งไฟ ชาวบ้านทุกคนได้นำมาใช้เป็นที่คุ้นชินอยู่แล้ว เพราะความเพียรนี้เองจึงทำให้งานทุกอย่างสำเร็จออกมาตามเวลาที่กำหนด ทำให้งานตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้ายสำเร็จออกมาด้วยดีก็เพราะมีความเพียรเป็นตัวประกอบนั่นเอง^{๖๓}

ด้วยความเพียรเป็นตัวประกอบ จึงทำให้งานบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ถ้าไม่มีความเพียรงานบุญบั้งไฟก็คงจะสำเร็จไปไม่ได้^{๖๔}

^{๕๕} สัมภาษณ์ พระครูรัตนศีลวิสุทธิ, เจ้าอาวาสวัดบ้านหินลาด, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๖๐} สัมภาษณ์ พระครูศรีปริยัติโสภิต, เจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๖๑} สัมภาษณ์ พระครูสารกิจประยุต (กาบ ฐานทตฺโต), เจ้าคณะตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๖๒} สัมภาษณ์ พระครูผาสุภสสารธรรม (ที), เจ้าอาวาสวัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม, นายอารีย์ จำปาปี, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๓ ตำบลท่าสองคอน, นายกิจ วงศ์ริละคร, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๗ ตำบลท่าสองคอน, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๖๓} สัมภาษณ์ นายถม ขานหมัก, กำนันตำบลท่าสองคอน, นายหนู ขาลเกตุ, มรรคนายกวัดบ้านหินลาด, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕ และ คุณยายดี ทิมม่วย, ผู้เฒ่าประจำหมู่บ้าน, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๖๔} สัมภาษณ์ นายคำมูล คตอินทร์, พราหมณ์พิธีกรรม บ้านหนองเขื่อนช้าง, นายอุทิศ สืบกงแสง, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๒๐ ตำบลท่าสองคอน, นายศิริ คำมูล, มรรคนายกวัดบุญชรวาราม, นายสังคม อักแสง, นายกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าสอง, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕.

จะเห็นได้ว่าชาวบ้านหนองเขื่อนช้างนั้นมีความพากเพียรพยายามที่จะจัดงาน ประเพณีบุญบั้งไฟออกมาสวยงามและดีที่สุดเพราะต่างฝ่ายต่างมีความเพียรในการทำงานที่ตน ได้รับมอบหมายให้สำเร็จลุล่วง

๓) จิตตะ

จิตตะ คือ ความเอาใจใส่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ เมื่อชาวบ้านทุกคนได้รับ มอบหมายในหน้าที่ของตนแล้ว ก็มีความตั้งใจและเอาใจใส่ในกิจกรรมของตนอย่างตั้งอก ตั้งใจ เช่น ตั้งใจตกแต่งบั้งไฟให้สวยงาม ตั้งใจฝึกซ้อมรำเพื่อให้ขบวนแห่ออกมาสวยงามที่สุด

จิตตะ คือ ไม่ทอดทิ้ง สิ่งนั้น ไปจากความรู้สึก ของตัว ทำสิ่งซึ่งเป็น วัตถุประสงค์ นั้นให้เด่นชัด อยู่ในใจเสมอ

จิตตะ คือ ความเอาใจใส่รับผิดชอบงาน เมื่อชาวบ้านทุกคนได้รับมอบงานก็จะเอาใจ ใส่ในงานของตน มีจิตใจที่จดจ่อกับงานที่ทำก็ล้วนเกิดผลดีต่องานบุญบั้งไฟ จิตตะจึงมีความสำคัญ ในการทำงานโดยไม่วอกแวกออกไปนอกกลุ่มนอกทางจึงจะทำให้งานบุญสำเร็จตามเวลาได้

เมื่อมีทั้งขันตะและวิริยะแล้ว จิตตะจะเป็นเสมือนรั้วของเส้นทางที่ไม่ให้ไขว้เขวออก นอกทางสู่ความสำเร็จได้ชาวบ้านทุกคนมีความตั้งใจในการทำงานของตนอยู่แล้วเพราะทุกคนมี เป้าหมายเดียวกันคือ ให้งานออกมาดีที่สุด^{๖๕}

ชาวบ้านทุกคนได้ทำหน้าที่ของตนเองด้วยความตั้งใจ มีจิตใจจดจ่ออยู่กับงานเสมอ เพราะงานที่ออกมาในแต่ละปีนั้นมีความสวยงามไม่แพ้กัน^{๖๖}

๔) วิมังสา

วิมังสา แปลว่า การพินิจพิจารณา หมายความว่า ทำงานด้วยปัญญา ด้วยสมอง คิด ไม่ใช่สักแต่ว่าทำ

^{๖๕} สัมภาษณ์ พระครูศรีปริยัติโสภิต, เจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, พระครูสารกิจประ ยุต (กาบ ฐานทศโต), เจ้าคณะตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕, พระครู ฬาสุภสารธรรม (ที), เจ้าอาวาสวัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม, พระครูรัตนศีลวิสุทธิ์, เจ้าอาวาสวัดบ้านหินลาด, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕, นายคำมูล คตอินทร์, พรหมณัพนัธิกรรม บ้านหนองเขื่อนช้าง, นายอุทิศ สืบกงแสง, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๒๐ ตำบลท่าสองคอน, และนายศิริ คำมูล, มรรคนายกวัดบุญขวนาราม, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๖๖} สัมภาษณ์ นายอารีย์ จำปาลี, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๓ ตำบลท่าสองคอน, และนายกิจ วงศ์ริละคร, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๗ ตำบลท่าสองคอน, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

วิมังสา คือ หมั่นตริตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างจะมีการพัฒนารูปแบบของบุญบั้งไฟอยู่เสมอ เพื่อไม่ให้ซ้ำของเดิมกับปีที่ผ่านมา เพื่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ และเพื่อให้งานออกมาดีที่สุด ปัญหาที่เกิดขึ้นในปีที่แล้วจะไม่มีในปีต่อมาเพราะมีการตริตรองและทำปัญหานั้นมาแก้ไขเสมอ เช่น การใส่ความคิดสร้างสรรค์เข้าไปในขบวนแห่ สอดแทรกหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเพื่อให้คนที่มาชมงานได้นำไปเป็นข้อคิด ไม่เพียงแต่มาดูเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น แต่ให้ได้หลักธรรมในการใช้ชีวิตกลับไปด้วย^{๖๓}

คนเราแม้จะรักงานแค่ไหน บากบั่นเพียงใด หรือเอาใจจดจ่ออยู่ตลอดเวลา แต่ถ้าขาดการใช้ปัญญาพิจารณางานด้วยแล้ว ผลที่สุดงานก็กังก้างและผิดพลาดจนได้ดังที่ช่างบั้งไฟคอยเอาใจใส่บั้งไฟ และคิดพิเคราะห์ว่าจะผสมดินปั้นขนาดเท่าใด ต้องทำหัวอย่างไร และหางอย่างไร อย่างนี้ก็เป็นการใช้ปัญญาในการทำบั้งไฟ ช่างเฮ้งบั้งไฟก็พยายามให้ความคิดในการหาตลาดขายใหม่ๆ สวयงามเพื่อให้ดูแปลกตา และไม่ซ้ำกับคนอื่น ดังนั้นก็ใช้ปัญญาเช่นกัน

ส่วนฝ่ายขบวนฟ้อนรำก็ใช้ปัญญาในการพิจารณาพิเคราะห์ว่าจะรำท่าไหนสวย ท่าใดจะไม่ซ้ำกับหมู่อื่น และให้แตกต่างจากปีที่ผ่านมา^{๖๔}

จะเห็นได้ว่า หลักธรรมะที่ใช้ในการทำงาน เป็นเรื่องง่ายๆ ใกล้ตัว หากเรานำ อธิปไตย ๔ มาปรับใช้ในการทำงาน รั้งงานที่ทำ ขยันทำงาน รับผิดชอบงาน และรู้จักไตร่ตรองให้ถี่ถ้วนทางแห่งความสำเร็จคงไม่เกินเอื้อม และชาวบ้านหนองเขื่อนช้างก็ได้นำหลักธรรมเหล่านี้มาใช้ในการทำบุญบั้งไฟด้วยเช่นกัน

ดังนั้นองค์ประกอบของหลักอธิปไตย ๔ หมายถึง ส่วนประกอบของหลักธรรมของการทำงานในพิธีกรรมบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง มีด้วยกัน ๔ ประการได้แก่

^{๖๓} สัมภาษณ์ พระครูรัตนศีลวิสุทธิ, เจ้าอาวาสวัดบ้านหินลาด, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕, นายสังคม อักแสง, นายกองค้การบริหารส่วนตำบลท่าสอง, และนายอุทิศ สืบกงแสง, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๒๐ ตำบลท่าสองคอน, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕, นายถม ขานหมัก, กำนันตำบลท่าสองคอน, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕, และนายอริย์ จำปาปี, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๓ ตำบลท่าสองคอน, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๖๔} สัมภาษณ์พระครูสารกิจประยุต (กาบ ฐานทศโต), เจ้าคณะตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕, นายกิจ วงศ์ธีระคร, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๗ ตำบลท่าสองคอน, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕, นายหนู ขาลเกตุ, มรรคนายกวัดบ้านหินลาด, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕, นายคำมูล กตอินทร์, พราหมณ์พิธีกรรม บ้านหนองเขื่อนช้าง, นายศิริ คำมูล, มรรคนายกวัดบุญขรรณาราม, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕ และคุณยชาติ ทิหมวย, ผู้เฒ่าประจำหมู่บ้าน, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕.

ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ซึ่งจะอธิบายให้ทราบถึงกรอบการปฏิบัติตั้งแต่เริ่มต้นจนจบกระบวนการ หากผู้ใดปฏิบัติตามองค์ประกอบของหลักอิทธิบาท ๔ ได้อย่างครบถ้วนก็ถือได้ว่าเป็นผู้ประสบผลสำเร็จในการปฏิบัติงานอย่างแท้จริง และชาวบ้านหนองเขื่อนช้างก็ได้รับประโยชน์ของอิทธิบาท ๔ คือเป็นธรรมที่คอยสกัดกั้นอุปสรรคต่อความสำเร็จ และเป็นแรงเสริมกำลังใจที่คอยผลักดันการทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์^{๖๙} ได้กล่าวถึงประโยชน์ของอิทธิบาท ๔ ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

๑. ประโยชน์ของฉันทะ คือ เป็นข้าศึกกับความเบื่อหน่าย ทำให้ไม่เบื่องานไม่ท้อแท้ มีกำลังใจต่อสู้ป้องกันสร้างสรรค์สิ่งที่ดีตนรัก ทำให้งานหนักกลายเป็นงานเบาที่อยากก็กลายเป็นง่าย ถ้าขาดฉันทะ ทำให้ขาดกำลังใจ เบื่องาน ท้อค้งงาน กลายเป็นคนจืดจาง ไม่ก้าวหน้า

๒. ประโยชน์ของวิริยะ คือ กำจัดความเกียจคร้าน ทำให้งานต่อเนื่อง ถ้าขาดวิริยะจะเป็นคนอ่อนแอ หนีที่ยากไปหาแต่ที่ง่าย ทำอะไรไม่สำเร็จ ขาดความก้าวหน้า มีแต่งานค้างกลายเป็นคนหย่อนสมรรถภาพ

๓. ประโยชน์ของจิตตะ คือ ทำให้ทราบความเป็นไปของงานอยู่เสมอ เมื่อมีปัญหาสามารถแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันทั่วทั้งที่ ถ้าขาดจิตตะงานอาจเสียหายได้โดยไม่รู้ตัวหรือรู้ตัวเมื่อสายเกินแก้ไขแล้ว

๔. ประโยชน์ของวิมังสา คือ ช่วยให้งานไม่ผิดพลาดและทำให้มองเห็นลู่ทางที่จะทำงานให้ได้ผลดี ถ้าขาดวิมังสาจะทำงานผิดๆ ถูกๆ เปลืองทุน เปลืองแรง เปลืองเวลา และทำให้โง่เขลา^{๗๐}

จะเห็นได้ว่าประโยชน์ของหลักอิทธิบาท ๔ ที่ได้รับก็คือการมีหลักธรรมไว้คอยยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อให้เกิดความรัก ความพอใจ ความขยัน อดทน ความตั้งมั่น มีใจจดจ่อ และความไตร่ตรองในงานที่ปฏิบัติเป็นหลักธรรมที่เอื้อประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานโดยตรง

^{๖๙} สัมภาษณ์ พระครูศรีปริยัติโสภิต, เจ้าคณะอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕ และพระครูมหาสุกसारธรรม (ที), เจ้าอาวาสวัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๗๐} วิเชียร พากเพียร, การสร้างแบบทดสอบวัดคุณธรรมด้านอิทธิบาท ๔ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖, ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ - ประสานมิตร, ๒๕๓๑), หน้า ๑๔๘-๑๕๐.

สามารถวัดระดับความสำเร็จในงานได้อย่างแม่นยำ หากปฏิบัติตามกรอบหลักอิทธิบาท ๔ ได้ครบถ้วนก็ถือว่าผลงานที่ได้รับนั้นประสบความสำเร็จ

๓.๑.๒.๕ หลักความสามัคคี

สำหรับสามัคคีธรรมนั้นพระพุทธเจ้าตรัสว่า “ความปรองมพรเพียงของหมู่เป็นเหตุแห่งสุขและการสนับสนุนผู้ปรองมพรเพียงกัน ก็เป็นเหตุแห่งสุข ภิกษุผู้นิยติในความปรองมพรเพียงตั้งอยู่ในธรรม ย่อมไม่เสื่อมจากธรรมอันเกษมจากโยคะ ภิกษุสมานสงฆ์ปรองมพรเพียงกันแล้วย่อมบรรเทาในสรวงสวรรค์ตลอดกัป”^{๗๑}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของคำว่า “สามัคคี” ไว้ว่า “สามัคคีหมายถึง ความปรองมพรเพียงกันมีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน สมานฉันท์หมายถึง มีความพอใจรวมกันปรองมพอใจกัน”^{๗๒}

ความสามัคคี หมายถึง ความปรองมพรเพียงกัน ความกลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ไม่ทะเลาะเบาะแว้ง วิวาทบาดหมางกันความ สามัคคีหรือที่สำหรับร่วมมือร่วมใจกันทำ เช่น กฐินสามัคคี ผ้าป่าสามัคคี การร่วมแรงร่วมใจกันในการทำงาน^{๗๓} ได้แก่ การร่วมประชุมปรึกษาหารือกันเมื่อเกิดปัญหาขึ้นความ สามัคคีดังที่ว่านี้ จะเกิดมีขึ้นได้ ต้องอาศัยเหตุที่เรียกกันว่า สารานิยธรรม ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน^{๗๔} กระทำซึ่งความเคารพระหว่างกัน อยู่ร่วมกันในสังคมด้วยดี มีความสุข ความสงบ ไม่ทะเลาะเบาะแว้ง ทำร้ายทำลายกัน

ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์ และวิธาน สุชีวงศ์ได้กล่าวถึงความสามัคคีไว้ว่าความสามัคคี หมายถึง ความปรองมพรเพียงกันคนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมีความคิดเห็นรวมกัน และมีความรักใคร่ต่อนับถือกัน ปฏิบัติหน้าที่ร่วมกัน จนทำหน้าที่ใดสำเร็จเรียกว่า มีความสามัคคีความสามัคคีมีประเด็นที่ต้องพิจารณาอยู่ ๒ ประเด็นคือการแสดงออกทางการทำงานและ

^{๗๑} วิ.ฐ. (ไทย) ๗/๔๑๐/๑๔๑.

^{๗๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสนฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเอส. อาร. พรินต์ติ้งแมสโปรดักส์จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕๔.

^{๗๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๗.

^{๗๔} สัมภาษณ์ พระครูสารกิจประยุต (กาบ ฐานทุโต), เจ้าคณะตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕.

ความนึกคิดทางจิตใจเพื่อความสะดวกในการศึกษาที่จะขอแบ่งความสามัคคีออกเป็น ๒ อย่าง ได้แก่ความสามัคคีทาง^{๗๕}

หลักของความสามัคคีนั้นชาวบ้านหนองเขื่อนช้างได้นำมาปรับใช้ในงาน ประเพณีบุญบั้งไฟเป็นอย่างมาก เพราะถ้าหากขาดความสามัคคีแล้วงานบุญบั้งไฟนี้ก็จะ เกิดขึ้นไม่ได้เลยโดยชาวบ้านจะเริ่มตั้งแต่

๑.ทำต่อกันด้วยเมตตา คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วม กิจการ ร่วมชุมชน ด้วยการช่วยเหลือธุระต่างๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับ ถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒.พูดต่อกันด้วยเมตตา คือ ช่วยบอกสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำ ตักเตือนกันด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือนกัน ทั้งต่อหน้าและลับ หลัง

๓.คิดต่อกันด้วยเมตตา คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๔.ได้มาแบ่งกันกินใช้ คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของ เล็กน้อย ก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริ โภคด้วยกัน^{๗๖}

๕.ประพฤติให้ดีเหมือนเขา คือ มีความประพฤติสุจริต ดีงาม รักษาระเบียบวินัย ของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจ หรือทำความเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖.ปรับความเห็นเข้ากันได้ คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นกัน มีความเห็นชอบ ร่วมกัน ตกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติหลักแห่งความดีงาม หรือจุดหมายอัน เดียวกัน

ความสามัคคีทั้งหมดเป็นคุณค่าก่อให้เกิดความระลึกถึง ความเคารพนับถือนกัน และกัน เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์ยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน เพื่อป้องกันความทะเลาะ ความวิวาท

^{๗๕} ชัยวัฒน์อดิพัฒน์และวิธาน สุชีวคุปต์, หลักการดำรงชีวิตในสังคม, พิมพ์ครั้งที่๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔๘.

^{๗๖} สัมภาษณ์ พระครูผาสุภสารธรรม (ที), เจ้าอาวาสวัดใหญ่โพธิ์ไชยาราม, พระครูรัตนศีลวิสุทธ, เจ้าอาวาสวัดบ้านหินลาด, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕, และนายอริย์ จำปาปี, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๓ ตำบลท่าสองคอน, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

แก่งแย่งกัน เพื่อความพร้อมเพรียงร่วมมือ ผนึกกำลังกัน เพื่อความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างนั่นเอง^{๗๓}

สำหรับอานิสงส์ ของความสามัคคีนี้ ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างทราบดีว่า เป็นบ่อเกิดแห่งความสุข ความเจริญ เป็นเหตุแห่งความสำเร็จในกิจการงานต่างๆ การงานอันเกินกำลังที่คนๆ เดียวจะทำได้ เช่น การก่อสร้างบ้านเรือน ต้องอาศัยความสามัคคีเป็นที่ตั้ง แมลงปลวกสามารถสร้างจอมปลวกที่ใหญ่โตกว่าตัวหลายเท่าให้สำเร็จได้ ก็อาศัยความสามัคคีกัน เพราะฉะนั้น การรวมใจสามัคคีกันจึงเกิดมีพลัง ส่วนการแตกสามัคคีกันทำให้มีกำลังน้อย

ความสามัคคีเป็นทางแห่งความสุขความสุขในที่นี้คือความสุขใจในการได้ร่วมกันทำบุญบั้งไฟ เพราะใจที่มีความรักใคร่นับถือกันเป็นอาภรณ์หอมแซมขึ้นเบิกบาน นี่คือความสุขอันแรกที่ผู้สามัคคีกันจะพึงได้รับ

โทษของการแตกสามัคคีกันนั้น หากความสุข ความเจริญไม่ได้ ไม่มีความสำเร็จด้วยประการทั้งปวง เหตุให้แตกสามัคคีกันนี้ อาจเกิดจากเหตุเล็กๆ น้อยๆ ก็เป็นไปได้ ดังนั้นชาวบ้านหนองเขื่อนช้างจึงอาศัยหลักความสามัคคีนี้ในการจัดประเพณีบุญบั้งไฟ

การแตกความสามัคคีจะทำให้งานบุญบั้งไฟไม่สำเร็จ อีกทั้งเป็นที่อับอายต่อหมู่บ้านอื่น และต่อแขกผู้มาเยือน^{๗๔}

จากบทสัมภาษณ์ข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่าชาวบ้านหนองเขื่อนช้างได้อาศัยหลักของความสามัคคีในการทำงานในประเพณีบุญบั้งไฟ เพราะชาวบ้านทราบว่าความสามัคคีถ้าเกิดมีขึ้นในที่ใดย่อมทำให้ที่นั้นมีแต่ความสงบสุข ความเจริญ ส่วนความแตกสามัคคี ถ้าเกิดมีขึ้นในที่ใด ย่อมทำให้ที่นั้นประสบแต่ความทุกข์ มีแต่ความเสื่อมเสียโดยประการเดียว และในการจัดงานบุญบั้งไฟของชาวบ้านต้องอาศัยความสมัครสมานสามัคคีจากคนในหมู่บ้านทุกคน เพราะถ้าแตกแยกกันแล้วงานบุญบั้งไฟจะเกิดขึ้นเสียมิได้เลย

^{๗๓} สัมภาษณ์ นายศิริ คำมูล, มรรคนายกวัดกุญชรวนาราม, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^{๗๔} สรุปความจากบทสัมภาษณ์ นายอริย์ จำปาปี, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๓ ตำบลท่าสองคอน, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕, นายสังคม อักแสง, นายกองกำกับการบริหารส่วนตำบลท่าสอง, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕, นายอุทิศ สืบกงแสง, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๒๐ ตำบลท่าสองคอน, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕, นายถม ขานหมัก, กำนันตำบลท่าสองคอน, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕, นายหนู ขาลเกตุ, มรรคนายกวัดบ้านหินลาด, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๕, นายคำมูล คดอินทร์, พราหมณ์พิธีกรรม บ้านหนองเขื่อนช้าง, และ คุณชายดี ทิหม่วย, ผู้เฒ่าประจำหมู่บ้าน, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๕.

๓.๒ สรุป

หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมการทำบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้าง ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีดังต่อไปนี้

ความเชื่อและความศรัทธาของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างนั้น เป็นคติความเชื่อทางสังคมของของอีสานทั่วไปโดยการมีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ เป็นความเชื่อการขอฝนสืบจากนิทานเรื่องผาแดงนางไอ่ และพญาคันคาก ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างได้พบกับหลักพุทธธรรมในประเพณีและพิธีกรรมการทำบุญบั้งไฟ คือ หลักขรรษาธรรม ๔ ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างก็นำมาปรับใช้ในงานบุญบั้งไฟ คือ ๑.ทาน ชาวบ้านมีการบริจาคทรัพย์ และข้าวปลาอาหารมาต้อนรับแขก ๒.ปิยวาจา ชาวบ้านจะพูดดี ไม่พูดส่อเสียด หรือคำหยาบในงานบุญ ๓.อิตถจริยา ชาวบ้านจะให้ความช่วยเหลือ และสงเคราะห์กับแขกผู้มาเยือนหรือมาเที่ยวชมงานบุญบั้งไฟเป็นอย่างดี ๔.สมานัตตา คือชาวบ้านหนองเขื่อนช้างจะให้ความเสมอต้นเสมอปลายกับแขกผู้มาเยือนทุกคน, สัจจะ รับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมาย, ทมะ คือความข่มใจเมื่อมีการทำงานร่วมกับผู้อื่น ๓.ขันติ ต้องมีความอดทนในการทำงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์, หลักความสามัคคี การจัดงานบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างนั้นต้องอาศัยความสมัครสมานสามัคคีจากคนในหมู่บ้านทุกคน เพราะถ้าแตกแยกกันแล้วงานบุญบั้งไฟจะเกิดเสียมิได้เลย, หลักอิทธิบาท ๔ หลักของอิทธิบาท ๔ นั้น ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างได้นำมาใช้ในงานบุญบั้งไฟคือทุกฝ่ายต่างก็มีความชอบ มีความตั้งใจ มีความตรึตรองในหน้าที่ของตนเพื่อให้งานออกมาดีที่สุด, หลักการให้ทานชาวบ้านหนองเขื่อนช้างเชื่อในเรื่องของการให้ทานในพระพุทธศาสนา ซึ่งในประเพณีบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างนั้นจะมีการถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสามเณรในวันโฮม และวันบุญ, หลักของศีลชาวบ้านหนองเขื่อนช้างเชื่อในเรื่องของการรักษาศีลในพระพุทธศาสนา ซึ่งในประเพณีบุญบั้งไฟของชาวบ้านหนองเขื่อนช้างนั้น ถึงแม้จะเป็นบุญประเพณีที่ให้ความรื่นเริงไม่มีการถืออุโบสถศีล แต่ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างก็มีการรักษาศีล ๕ เป็นพื้นฐานอยู่แล้ว จึงทำให้การจัดการเป็นไปอย่างราบรื่น และหลักสมาธิ ชาวบ้านหนองเขื่อนช้างได้นำหลักของสมาธิมาใช้ในการกระบวนการทำงานในประเพณีบุญบั้งไฟ เช่น การผสมดินปั้น การทำตัวบั้งไฟ และในการทำกิจกรรมอื่นๆ